

УДК:
351.85:327(430)(497.11)

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=37
Бр. 3 / 2013.
стр. 41-62.

Ана Јовашевић

Institut für Kultur und Medien management, Freie Universität, Berlin

КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ НЕМАЧКЕ И СРБИЈЕ ИЗ УГЛА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА

Сажетак

Предмет овог рада је представљање спољне културне политике СР Немачке и организација које су њени носιοци према Србији кроз анализу карактеристика њене културне политике према различитим државама, а посебно места, улоге и значаја које поједине институције, као главни посленици немачке културе, имају у остваривању циљева ове политике и изградњи, унапређењу и побољшању међусобних културних односа и сарадње Србије и Немачке. У овом раду биће говора о појму, циљевима и карактеристикама и реализацији спољне културне политике СР Немачке уопште, и у односу на Србију. Анализирана је улога појединих организација као носилаца немачке културе у иностранству. Кроз опис и анализу активности ових организација добија се јаснија слика какву званичну државну спољну културну политику Немачка води према Србији и које су њене особености.

Кључне речи: Немачка, спољна културна политика, Србија, међународна културна сарадња, организације.

Србија, иако са бројним прекидима, има дугогодишњу сарадњу са Немачком. Привредни и политички односи зачети су још у 19. веку када су 25. децембра 1882. године закључена два билатерална уговора¹⁾ и то: 1) Трговински уговор и 2) Конзуларну конвенцију. Но, ипак се о савременим политичким односима ових држава може говорити тек од периода после Другог светског рата. Односи Србије, односно тадашње СФР Југославије и Западне Немачке су

1) Б. Павлица, *Привредни и политички односи Србије са Немачком, 1882-2005*, Београд, 2008, стр. 267.

поново почели да се изграђују, како на културном, тако и на друштвено-политичком и привредном плану. Ти односи били су оптерећени бројним проблемима насталим као последица непријатељства у току оба светска рата, као што су „репарације, обештећење жртава нацизма и бројна политичка емиграција која је дуго времена била најактивнија управо на подручју СР Немачке“⁽²⁾. Због тога је поновно успостављање политичких, па и свих других веза двеју држава ишло тешко.

Осим тога, сарадњу је отежавала и чињеница да је Савезна Република Немачка прекинула дипломатске односе са Југославијом због успостављања дипломатских односа³⁾ са Демократском Републиком Немачком 1957. године. Такав став Југославије није био у складу са Холштајновом доктрином које се СР Немачка придржавала. Она је изричито одбацивала дипломатске односе са државама које имају односе са ДР Немачком. Али „прекидом дипломатских односа“ није дошло и до прекида економске размене, већ се она и даље повећавала, да би поново успостављање односа учинила неопходним после одређених политичких промена у самој Немачкој. Југословенско-западнотемачким односима умногоме је давала карактер и бројна југословенска радна снага запослена у СР Немачкој што, заједно са великом економском разменом и развитком политичких односа, укупне односе чини изванредно развијеним и пријатељским⁽⁴⁾. СФР Југославија и СР Немачка обновили су дипломатске односе и сарадњу 1968. године. Њихови билатерални односи данас су, на првом месту, одређени деловањем дипломатске мисије, као званичне државне политике.

Демократске промене у октобру 2000. године у Републици Србији означиле су почетак нових односа, како на политичком и привредном, тако и на културном плану. Немачка је кроз билатералне пројекте, као и до краја 2005. године кроз пројекте у оквиру Пакта стабилности за југоисточну Европу, пружала пуну подршку демократским властима на успостављању модерне и европски оријентисане Србије. У првом плану немачке спољне политике према Србији јесте пуна подршка политичким и економским реформама ради очувања стабилности у земљи. За СР Немачку, Србија има

2) В. Гавранов, М. Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Београд, 1972, стр. 227.

3) И. Јанев, М. Перић, *Дипломатија*, Београд, 2013, стр. 34-38.

4) В. Гавранов, М. Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, оп. цит., стр. 227.

веома важну улогу у очувању стабилности у региону, па је тако и ангажман Немачке кроз различите пројекте у Србији усмерен ка „демократизацији, јачању правне државе и изградњи инфраструктуре као темеља за успешан развој привреде“⁵⁾.

УЛОГА И ЗНАЧАЈ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ ДРЖАВА

Спољна политика је дефинисана још шездесетих година прошлог века као „активност једне државе и њено деловање у односима са другим државама, у оквиру међународне заједнице и међународних односа, али мотивисано властитим интересима“⁶⁾. Ти односи су надгледани и контролисани са циљем да се повећа добит од билатералне и мултилатералне сарадње. Спољна политика је осмишљена да чува национални интерес и националну сигурност, као и идеолошке циљеве и економски просперитет, што се може постићи кроз мирнодопску сарадњу између народа или експлоатацију, какав је чест случај био у прошлости. Она одређује како ће једна држава сарађивати са другим државама на економском, политичком, друштвеном и војном плану – и у мањем обиму, али данас све значајнијем, како ће се односити према недржавним актерима. Тако се може говорити о спољној политици у ужем смислу, као искључиво политичкој активности – нпр. дипломатији и војним односима и спољној политици у ширем смислу која обухвата целокупне односе једне државе са страним актерима – нпр. у економско-трговинским, културним, образовним и спортским односима.

Теоретичари спољне политике имају различита мишљења о носиоцима те политике и неки од њих „одређују државу као извориште спољне политике“⁷⁾. Други сматрају да ту политику воде „и други субјекти међународних односа, 'изнад' и 'испод' нивоа државе, поједини политички покрети, међународне организације, регионалне интеграције (Европска унија), војни савези, цркве“ и такав став је ближи савременој спољној политици, која се данас све чешће тумачи као уређење политичко-друштвених, економских и културно-образовних међународних односа. Оправданост таквог мишљења је у томе што осим уређења политичко-економских односа, култура и образовање имају све већи значај у изград-

5) www.belgrad.diplo.de, приступљено 24.01.2010.

6) В. Гавранов, М. Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, оп. цит., стр. 14.

7) И. Висковић, *Спољна политика, Репетиторијум*, Београд, 2005, стр. 7.

њи и побољшању односа међу државама. У савременој политичкој теорији користе се различити термини који означавају „међународне културне односе“, па се тако овај појам често замењује појмовима „културна дипломатија“, „међународна културна сарадња“, „културна размена“ и „међународна културна политика“. Без обзира који се од ових израза употребљава, култура се сматра једном од три главне компоненте спољне политике државе, заједно са економијом и политиком.

ПОЈАМ И ЗАДАЦИ СПОЉНЕ КУЛТУРНЕ ПОЛИТИКЕ

Готово све државе су у прошлости водиле неке облике спољне политике према другим земљама. До прошлог века, та политика углавном није била дефинисана и често се мењала зависно од друштвено-политичког контекста, а била је условљена и недефинисаношћу држава и њихових правних система, честим променама граница и ратовима. Ипак, постојала је размена, како материјалних, тако и нематеријалних добара. Постојале су и дипломатске мисије које су водиле преговоре, потписивале споразуме, уговарале пактове, а можемо говорити о „дипломатији“ као појму који постоји колико и интеракција међу народима. Ако културну дипломатију дефинишемо као „размену идеја, информација, вредности, система, традиције, веровања, уметности, као и других аспеката културе, у циљу подстицања и неговања међусобног разумевања“, онда можемо говорити да је и културна дипломатија, као инструмент спољне културне политике вековима била пракса⁸⁾.

Истраживачи, путници, путописци, наставници, просветитељи, уметници, па чак и авантуристи могу се сматрати првим амбасадорима или неформалним културним дипломатама. Успостављање редовних трговачких путева омогућило је честе размене информација и културних добара између трговаца и представника власти. Сви ти облици културне размене се могу идентификовати као рани примери културне дипломатије, а свака интеракција са различитим културама у прошлости, као и данас, означава важан облик културне размене или културног дијалога. Културна размена се може одвијати у различитим областима уметности, науке и привреде. Такве размене подразумевају комуникацију и поштова-

8) М. Ц. Визомирски, С. П. Шнајдер, *Културна дипломатија*, Балканкулт, Београд, 2006, стр. 19.

ње између култура и културних актера који су укључени и која се одвија на основу разумевања одговарајућих вредности. Циљ што бољег разумевања јесте да се омогући боља интеракција и сарадња. Културна дипломатија је покретање или олакшавање такве размене са циљем дугорочне користи, било да промовише националне интересе, да изграђује односе или да унапређује друштвено-културно разумевање⁹⁾.

У спољној политици која одређује међународне односе могу се разликовати два приступа: „тврда моћ“ и „мека моћ“¹⁰⁾. „Мека моћ“ је „способност да се убеди кроз културу, вредности и идеје“, за разлику од „тврде моћи“, која „осваја или присиљава кроз војне моћи“. Слично томе, британски политички think-tank Демос дефинише „тврду моћ“, као „могућност да се присили“, а „меку моћ“ као „средство за привлачење и убеђивање“¹¹⁾. Историјски посматрано приступ „тврде моћи“ у спровођењу спољне политике и грађењу међународних односа био је чешће примењиван. Ипак, крајем 20. века, на светској сцени се све више јавља потреба за међусобном сарадњом на новим нивоима и унапређењем дипломатије - те се ту отвара простор за спољну културну политику какву данас познајемо. Тако да се може рећи да спољна културна политика представља саставни део политичких односа и политичких активности једне државе према другој.

Кроз историју се култура често користила као средство исказивања државне или владарске надмоћи и изградње дуготрајних односа међу народима. Објективно гледано, у спољној културној политици, улога културе и културне размене, била је пожељна, али не и обавезна пракса. Иако се кроз културну размену и сарадњу могу подстицати и јачати односи између држава, та пракса је подређена друштвено-правним односима, законима, конвенцијама, билатералним и мултилатералним уговорима, као и војним и економским односима тих држава. То потврђује и раскорак између средстава која се посвећују културној дипломатији са иностранством и формалној дипломатији. Актери спољне културне политике тврде да данас, више него икада пре, култура и културна размена и сарадња имају значајну улогу у међународним односима и оправдано траже да им се тај значај и призна, јер „културна размена нам пружа

9) www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy, приступљено 11.01.2010.

10) Joseph S. Nye, Soft power, *Foreign policy*, No. 80, 1990, pp. 164.

11) K. Bound, R. Briggs, J. Holden, S. Jones, *Cultural Diplomacy*, Demos, London, 2007, str. 23.

жа могућност да разумемо сличности и, тамо где постоје разлике, да разумемо мотивацију и људскост које се налазе у њима“. Ови атрибути одређују културу као критички форум за преговарање и медијум сарадње за изналагање заједничких решења, „форум за незваничну изградњу политичких односа, који отвара простор за преговарање са државама где политички односи нису погодни”¹²⁾.

Ти актери не траже да спољна културна политика буде једини инструмент јавне дипломатије и међународних односа, али наглашавају вредности културних активности које се заснивају на њиховој независности и слободи, кроз представљање и повезивање, на првом месту људи (група и појединаца), а не државних и политичких позиција. У прилог томе говори то да се „данас све више удаљавамо из света где ови појмови припадају свету елите, непроменљивих и традиционалних културних обележја која су била део амбасадорско-политичких уговора, у свет где је култура медијум између људи на масовном плану“. Концепт културне размене *Many-to-many* се све више развија и оставља ефекте, тако да културна дипломатија сада директно утиче и може чак и да усмерава традиционалне форме јавне дипломатије. Њени актери желе да се значај међународне културне сарадње призна и наглашавају разноликост националних приступа у решавању овог питања, као и универзални изазов проналажења успешне везе између културе и политике.

Пре него што је спољна културна политика добила на државном, односном међународном значају који данас носи, културна дипломатија у прошлости је тумачена више као ентузијазам и авантуристички дух појединаца, који су у времену када још технологија није омогућила да покретљивост буде поједностављена као данас, путовали, ширили културни утицај народа из ког су долазили и преузимали утицаје народа које су сретали – и сматрана је више приватном иницијативом, а не државном сфером. Ипак, овако идеалистички постављено виђење међународних културних односа руше чињенице да су државе управо финансирале та путовања, попут путовања Колумба и Марка Пола или истраживача који су прагнели Наполеона на његовим експедицијама у Египту¹³⁾. Може се закључити да је међународна културна сарадња врло рано постала саставни део политичких односа и она се може испоља-

12) K. Bound, R. Briggs, J. Holden, S. Jones, *Cultural Diplomacy*, ибид., стр. 12.

13) A. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, Council of Europe, Strasbourg, 1974, стр. 27.

вати на различите начине и имати различите нивое примене. На првом месту, схваћена као политичка активност, вођење спољне културне политика се јавља од стране јавног сектора, односно владе и других државних органа који међународне односе, односно културну сферу тих односа, користе за промоцију националних и регионалних интереса, пружање информација о земљи или региону порекла, стварање слике о тој земљи, посебно њеном народу и култури, побољшавање или промену имиџа и имају јасну намеру да промовишу своје вредности и културу.

Те активности често укључују и економску добит, унапређење билатералне и мултилатералне сарадње са међународним партнерима, промоцију политичких ставова, вредности и убеђења у иностранству. Могу пружати и алтернативу традиционалној дипломатији, када званично преговарање, на пример, из неког разлога није могуће. Док је у прошлости државно спонзорисање и подршка културној дипломатији била повезана са намером да се наметне одређени начин живота на другом простору, у новије време фокус се мења: од агресивног наметања до транспарентног и несебичног нуђења културе. Ипак, у примерима државног спонзорисања културне дипломатије и утицања на спољну културну политику постоји јасна намера: свака држава је заинтересована за пренос информација о сопственим вредностима и начину живота са циљем неговања симпатија или прихватања истих. Резултат су боље економске и политичке везе са другим земљама. Национална култура се на тај начин користи да промовише нацију и побољша њено место на међународној сцени.

Као други актер спољне културне политике једне земље јавља се цивилни сектор – цивилно друштво. Невладине организације и институције кроз међународне културне односе, делујући ван јавног сектора или у сарадњи са њим, подржавају интерес свог региона или земље, подижу свест о одређеном културном питању и мотивисане су могућностима да развију и подстакну културну платформу за међусобну размену. У основи би требало да су вођени филантропским разлозима да подрже и ојачају међукултурне односе, а њихове активности могу попримити облик сарадње кроз размену корисних стручних информација, база знања, асоцијације или умрежавање. Праксе независне или полунезависне спољне културне политике, односно посредничких институција, као што је Гете институт, нуде примере модерне информативно-културне раз-

мене засноване на националним културним стратегијама спољне културне политике. Овакав начин размене је у знатно већем обиму него појединачни програми размене и олакшава мобилност појединаца из обе културне и академске сцене. Добри примери су, такође, Ерасмус програм или билатерални програми за размену уметника. Мотивација индивидуалних уметника, академика и стручњака, који су ангажовани на директним разменама културе, огледа се у томе да добију прилику да покажу свој рад и способности, али и да науче о другима и од других. Она је најчешће лична и не мора имати политичку или економску димензију.

Међународна културна размена која је започета у сфери приватног сектора и приватних иницијатива, одвија се и данас. Приватне компаније и други заинтересовани актери из лукративног сектора често учествују у међународној културној сарадњи са циљем подизања свести о својим активностима на међународном плану, чиме би себи омогућиле најоптималније радне услове; оне се укључују на пољу корпоративне друштвене одговорности¹⁴⁾ и тако обезбеђују успех у инвестирању и раду на новом међународном тржишту. Та глобална предузећа нису само важан пут преко којег се неформална културна размена одвија, већ су заинтересована за интеркултуралну комуникацију и интеркултурно учење, као средство за побољшање своје ефикасности и праксе.

У корпорацијама и предузећима, кроз константно развијање области корпоративне друштвене одговорности и друштвено одговорних улагања, развијају се многе иницијативе да се помогне у јачању дијалога, разумевања и поверења између народа и култура. У свакој прилици кад је појединац у иностранству или када ради у страном канцеларији, јавља се могућност да делује као незванични културни дипломата. Фондације приватног сектора послују у све већем броју земаља и региона широм света. У многим случајевима њих финансирају власници фирми приватног сектора, али, бар званично, раде независно од њих у некомерцијалне сврхе. Подржавајући пројекте и манифестације у локалним заједницама у домаћем и међународном контексту, они нуде другачији начин контакта између различитих култура и зато су важни актери културне размене и међународног дијалога.

14) Corporate Social Responsibility (CSR) је начин на који привредна предузећа (компаније) остварују равнотежу између економских, еколошких и друштвених (културних) императива истовремено испуњавајући пословне циљеве и очекивања својих власника – акционара.

ОДЛИКЕ СПОЉНЕ КУЛТУРНЕ ПОЛИТИКЕ НЕМАЧКЕ

Појам немачке спољне културне политике почео је да се користи почетком 20. века и био је повезан са порастом броја немачког становништва које је живело у иностранству, што је, пак, било условљено економским факторима: порастом немачке индустрије и трговине. После „Версајског мировног уговора“ који је закључен 1919. године број немаца или особа немачког порекла, који су живели у иностранству је порастао. Као циљ ове политике прихваћена је брига о идеји германизма међу тим људима. У овом периоду су се циљеви спољне културне политике односили само на немачко становништво у иностранству, одржавање језичке и културне заједнице између народа у земљи и у иностранству, а није било речи о тумачењу спољне културне политике у данашњем смислу, које подразумева подизање свести међу народима, разумевање, изградњу односа и сарадњу.

Тек је у Вајмарској Републици у оквиру Министарства спољних послова, 1920. године отворена Дирекција за германизам у иностранству и културне односе. Године 1925. отворен је Сервис за немачку академску размену (ДААД) са мисијом да организује размену студената и предавача са иностранством – са правим задатком међународне културне размене, за разлику од бриге о германизму у иностранству. Нешто касније су у оквиру Немачке академије (ДА) постављени оквири и за Гете институт са циљем промовисања наставе немачког језика у иностранству¹⁵⁾. Данас је за спољну културну политику СР Немачке задужено Министарство спољних послова.

Када је реч о спољној културној политици Немачке и њеном спровођењу, подразумевамо њено деловање само под управом „западнoг блока“. Прекинути дипломатски односи у периоду рата и нешто пре њега, услед национал-социјалистичког режима, утицали су и на прекид у културној дипломатији. Обнова међународних културних односа СР Немачке после Другог светског рата отпочела је тек 1950. године када се успоставила Заједничка канцеларија између Савезне канцеларије и Високог савезног комитета¹⁶⁾. Иако без званичне сарадње, у овом периоду је постојала незванична „међународна културна сарадња“ немаца у „западном блоку“ и три

15) А. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, оп. цит., стр. 33.

16) А. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, ибид, стр. 101.

државе које су управљале тим блоком. У првим годинама, чак се може говорити и о првим деценијама после рата, наследство претходног режима играло је значајну улогу, у негативном контексту.

У периоду државне, а тиме и културне обнове, што даље условљава и обнову културне дипломатије немачке државе, важну улогу преузимају Савезно министарство спољних послова и Министарство образовања. Правна питања су остављена свакој покрајини¹⁷⁾ појединачно, што усложњава међународне културне конвенције. Савезна држава мора сачекати потврду свих савезних покрајина пре него што Савезна Држава Немачка може да потпише споразум. У јуну 1950. године Канцеларија је преуређена у Одељење спољних послова, да би 1951. било формирано Савезно министарство спољних послова, на чијем челу је био Конрад Аденауер. Године 1950. Немачка је постала придружени члан Савета Европе, а следеће године и њен пуноправни члан. Исте године је постала и чланица Унесцо-а и ове новине су значиле прекретницу у спољној политици Немачке која се окреће развоју културне дипломатије/ спољне културне политике. Успостављани су „културни уговори“ са иностранством, првенствено на пољу науке, студентске размене и уметничке сарадње.

У овом периоду, кроз културне уговоре, билатералне и мултилатералне природе, свест о Немачкој у иностранству се мењала. Подизање свести о Немачкој и унапређење имиџа државе и данас је један од главних циљева спољне културне политике Немачке. Осим успостављања културне дипломатије између Немачке и иностранства, Затлер је успостављао и јачао односе између различитих нивоа децентрализоване државне управе, али и приватног сектора. Кулминација ових активности потврдила се 1960. године када је управљање над немачким културним институцијама у иностранству преузела приватна институција Гете институт.

Културна дипломатија се, као инструмент спољне културне политике, вредновала као сегмент традиционалне јавне дипломатије, а не као општа идеја културне размене и сарадње између народна

17) Према Основном закону (Уставу) СР Немачке од 23.5. 1949. године са изменама од 8.10.2008. године одређено је : у члану 73. да Савезна држава има искључиво законодавну надлежност, између осталог, у заштити немачког културног добра против изношења у иностранство (тачка 5. а) и у правној заштити индустријске својине, ауторских и издавачких права (тачка 9), док је у члану 74. одређена конкурентна надлежност Савезне државе и земаља : регулисање помоћи у образовању и унапређењу научног рада (тачка 13).

– „мека сила“ разумевања и заједничког живота, како се културна дипломатија у савременом смислу тумачи. Савет за културну политику је основан 1960. године као саветодавно тело састављено од чланова који не долазе из политичког, већ из културног живота Немачке. Они су се састајали неколико пута годишње и по њиховим смерницама Дирекција за културне односе морала се управљати. Та дирекција је сарађивала са многим органима ван Министарства спољних послова, као што су Министарство унутрашњих послова, Министарство за научно истраживање и Министарство за породицу и омладину.

Немачки приступ спољној културној политици¹⁸⁾ представљен је кроз позитиван став према сарадњи са другим европским државама, као и остатком света. Мисија, интерни документи и практичне активности званичних немачких актера у иностранству у културној и образовној области показују да је Немачка представник идеје о што повезанијој спољној културној политици Европске уније. Неке историјске чињенице и даље обележавају немачку спољну политику данас. Најпре, савремени културни и образовни односи са остатком света (који су саставни део спољне политике) морају бити сагледани у светлу Хитлерове фашистичке диктатуре од 1933. до 1945. године са свим својим последицама на европски и светски поредак. Такође, значај за спољну политику Немачке има и то што данас постоји 16 независних савезних покрајина које утичу у одређеној мери на спољну културну политику Савезне владе. И трећи фактор је то што Немачка, за разлику од неких других лидера Европске уније, никада није имала битну улогу као колонијална сила, што је оставило трага на данашњу спољну политику, као и унутрашње културне односе¹⁹⁾.

Савезно министарство спољних послова²⁰⁾ је главни стратешки актер, који учествује у планирању, спровођењу, управљању и контролисању немачке спољне културне политике. Званични циљеви спољне културне и образовне политике су²¹⁾: 1) да се промовише немачка културна и образовна сфера; 2) да се ослика свакодневни живот у савременој Немачкој; 3) да се развије дијалог о

18) A. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, оп. цит. стр. 112.

19) www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=241, приступљено 13.01.2010.

20) www.auswaertiges-amt.de, приступљено 10.02.2010.

21) У теорији и годишњим извештајима Савезног министарства спољних послова Немачке се појам спољне културне и образовне политике изједначава са појмом спољне културне политике.

вредностима и спречава конфликт и 4) да се промовишу европске интеграције. Савезна канцеларија спољних послова је поставила низ приоритета ради постизања ових циљева : 1) од 2002. је покренут специјалан програм под називом European-Islamic Intercultural Dialogue, који је осмишљен да промовише сусрет и сарадњу запада и исламског света; 2) потрошња великог дела буџета за немачке културне односе и образовање на активности у 27 држава Европске уније са циљем промовисања „шире и дубље“ Уније; 3) унапређење немачког профила у високом образовању кроз промовисање размене и међународне сарадње на академском нивоу; 4) помоћ немачким школама у иностранству и 5) непрекидни напори да се стимулише интересовање за немачки језик у иностранству, као главна компонента културних односа и образовне политике.

Имплементацију ових политика Савезно министарство спољних послова у одређеној мери препушта посредничким институцијама и организацијама, под геслом: „што мање мешања државе, то боље“ и „културни односи и образовна политика нису само питање „доброг, лепог и истинитог“, већ саставни део немачке спољне политике у циљу спречавања конфликта и одржавању мира“²²). Министарство има проактиван став према европском заједништву да „културни идентитет јесте и биће одређен кроз регионе и народе“, а залаже се да „транснационални утицај добије на значају. Често подељена улога културе мора се заменити интегративном улогом“²³). Због тога, најзначајнија од тих посредничких организација – Гете институт, не само да подржава „европски садржај“, већ и охрабрује сарадњу страних културних институција, амбасада, као и сарадњу са цивилним сектором унутар Европске уније и шире. Није зачуђујуће што Гете институт има потписане уговоре са Британским саветом и Шпанским институтом Сервантес, као и то да је члан ЕУНИС²⁴).

Наклоност такве политике ка европском региону је не само због природне географске повезаности и гео-политичких приоритета, већ и због покушаја да се „излече“ ране из Другог светског рата, да обнови поверење међународне заједнице, да заступа безбеднији светски поредак и зато се спољна политика СР Немачке фокусира на од самог почетка, на процесе европске интеграције у

22) www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=241, приступљено 13.01.2010.

23) <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=241>, приступљено 13.01.2010.

24) European Union National Institutes for Culture – www.eunic-brussels.eu, приступљено 20.01.2010.

прилог трансатланској оси. У прилог томе, Министарство је иста-кло чињеницу да је велики број нових читаоница Гете института основан у европским земљама у последњих петнаест година, чему сведочи и чињеница да је две трећине Гете института данас смештено у државе Европске уније и у државе бившег Совјетског Савеза.

Уз политичке и економске програме и активности културни односи засновани на заједништву представљали су такозвани трећи стуб спољне политике Немачке. У послератним годинама, друге европске државе су биле позване и чак финансијски стимулисане да успоставе културне односе са Немачком. Немачки стратешки decision-makers били су свесни да би требало да се од представљања „редуковане, опране од кривице и лепе Немачке“ окрену „извозу“ немачког језика и културе у иностранство. Тиме је отворен критички дијалог и успостављена интеркултурна двосмерност.

Међународна културна сарадња полази од основних принципа спољне политике – „равноправне сарадње са свима који то желе и немешање у унутрашње послове других“. Културна сарадња са иностранством може да буде билатерална (са једном земљом) и мултилатерална (са више земаља). Билатерална сарадња једне земље са појединим страним земљама остварује се на основу међудржавних уговора и споразума (са дугорочним важењем) или на основу двогодишњих програма међудржавне културно-просветне сарадње. Мултилатерална културна сарадња остварује се, најчешће, посредством међународних организација културе. При томе је важно да се избегну крајности културне политике - „оне која води у зависност и губитак властитог културног идентитета и друге, не мање погубне крајности, која завршава у затворености за универзалне културне вредности човечанства“²⁵⁾.

СР Немачка је од 1956. године до данас са преко 100 држава потписала културне споразуме, у којима су обострани интереси партнерских држава у међусобној културној размени уређени, и то у следећим областима: образовање, наука, школска сарадња, стручно образовање, ликовне и визуелне уметности, музика и књижевност. На спољну културну политику Немачке, поред различитих државних уговора и споразума са појединачним државама, и односе које успоставља са иностранством, утиче и мултилатерална сарадња, чијим се начелима и принципима прилагођава, задржава-

25) М. Драгићевић Шеших, В. Стојковић, *Култура, менаџмент, анимација, маркетинг*, Clio, Београд, 2003, стр. 261.

јући властиту кохерентност и комплементарност. Према члану 24. Основног закона (Устава) СР Немачке²⁶⁾, Савезна држава може законом да преноси елементе своје државне власти на међународне институције. На спољну културну политику утиче културна политика Европске уније, чија је Немачка чланица. Културну политику одређује Европска комисија кроз „Европску културну агенду у знаку глобализације“, са циљем да се јача повезивачка улога културе у Европској унији, али да се основне надлежности држава чланица о културној политици сачувају. Као стратешки циљеви ЕУ културне агенде су подршка : културном диверзитету, интеркултурном дијалогу, културним и креативним индустријама и јачање улоге културе у односима Уније са трећим државама.

У закључку агенде дате су препоруке о приоритетима будућег рада у оквирима Европске уније на пољу културе. Главни фокус је на побољшању услова за мобилност уметника и других културних стваралаца, подршка приступу култури, развој података, статистика и метода у културном сектору. За спољну културну политику Немачке значајна је и медијска политика ЕУ, односно политика Европске уније о области аудио-визуелног стваралаштва. На пољу мултилатералне сарадње која утиче на спољну културну политику Немачке, значајна је и образовна политика Европске уније. Основа европске образовне сарадње је стварање једног европског образовног оквира, који би свим грађанима Европе омогућавао прекограничну мобилност у основном и високом образовању, као и признавање стечених квалификација. Тај образовни оквир започет је увођењем „Болоњског процеса“.

Други циљ је очување иновације и квалитета европског образовног система. Неки од програма су: LEONARDO DA VINCI (опште пословно и стручно образовање 2010²⁷⁾), JEAN MONNET (програм перманентног образовања²⁸⁾), COMENIUS (школски програм), ERASMUS (високошколски програм), GRUNDTVIG (образовање одраслих), SOKRATES (ЕУ-програми образовања), DAAD и програми Савезног министарства за образовање и истраживање. Осим значаја политике Европске уније на спољну културну политику Немачке, значајно је и деловање Савета Европе²⁹⁾, међународ-

26) Основни закон је донет 23.05.1949. године (BGBl. s. 1) са изменама од 8.10.2008. године (BGBl. I s. 1926).

27) Allgemeine und Berufliche Bildung 2010.

28) *Programm für Lebenslanges Lernen*: www.lebenslanges-lernen.eu

29) www.coe.int/T/d/Kulturelle_Angelegenheiten, приступљено 20.02.2010.

не владине организације, који се бави заштитом људских права, подршком демократије и правног уређења, али образовни и културни задаци³⁰⁾ постају све више тежиште његовог рада и OECD, чије је учешће у образовној политици са примарно привредним циљевима³¹⁾.

UNESCO, као посебна организација за образовање, науку и културу у оквиру Организације уједињених нација, делује у различитим областима међународне сарадње, како би остварио један од основних циљева, а то је очување светског мира подстицањем сарадње међу народима. Он укључује и спољну културну политику и Савезно министарство спољних послова Немачке помаже у имплементацији тих циљева где се посебно ангажује у програмима заштите светске културне и природне баштине и међународним научним програмима³²⁾.

РАЗВОЈ КУЛТУРНИХ ОДНОСА НЕМАЧКЕ И СРБИЈЕ

Културна размена (сарадња) Немачке и Србије, посматрано из историјског угла може се посматрати у два периода.

Први период се односи на 19. век када долази до успостављања културне размене између ових држава, чак и много пре него што је та сарадња и званично успостављена потписивањем међудржавних уговора. То је период у коме се посебно истиче активност Вука Караџића и његових просветитељских идеја задојених у вишедеценијској сарадњи са угледним немачким културним посленицима. Тек потом следе и званични културни односи у склопу културних политика Немачке и Србије. Привредни и политички односи, којима нужно следе и културни односи, институционализовани су 25. децембра 1882. године. Тада су, наиме, закључена два билатерална уговора који чине правну основу ове међудржавне сарадње. То су : 1) Трговински уговор и 2) Конзуларна конвенција.

Но, интензивни и садржајни политички и културни односи и сарадња ових двеју представљају одлику 20. века. Односи Србије, односно тадашње СФР Југославије и Западне Немачке су поново почели да се изграђују, како на културном, тако и на друштвено-

30) У области културе Савет Европе се залаже за концепт културне демократије који омогућава да заједничко културно наслеђе буде доступно свим грађанима Европе, али и да свако може да га разуме на начин који у највећој мери ослобађа његову креативност.

31) www.pisa.oecd.org

32) www.unesco.org/webworld/mdm, приступљено 21.02.2010.

политичком и привредном плану. Ти односи били су оптерећени бројним проблемима насталим као последица непријатељства у току оба светска рата, као што су „репарације, обештећење жртава нацизма и бројна политичка емиграција која је дуго времена била најактивнија управо на подручју СР Немачке“. Због тога је поново успостављање политичких, па и свих других веза двеју држава ишло тешко³³).

Спољну културну политику СР Немачке у савременом смислу и њен историјат можемо посматрати у периоду после завршетка Другог светског рата, у мају 1945. године. Када се немачки Рајх распао, управљање државом су преузеле силе победнице : САД, Француска и Велика Британија које су касније обележене као „западни блок“ и „гвозденим завесом“ одвојени СССР који је представљао „источни блок“. Када је реч о спољној културној политици Немачке и њеном спровођењу, подразумевамо њено деловање само под управом „западног блока“. Прекинути дипломатски односи у периоду рата и нешто пре њега, услед национал-социјалистичког режима, утицали су и на прекид у културној дипломатији. Обнова међународних културних односа СР Немачке после Другог светског рата отпочела је тек 1950. године када се успоставила Заједничка канцеларија између Савезне канцеларије и Високог савезног комитета. Иако без званичне сарадње, у овом периоду је постојала незванична „међународна културна сарадња“ Немаца у „западном блоку“ и три државе које су управљале тим блоком. У првим годинама, чак се може говорити и о првим деценијама после рата, наследство претходног режима играло је значајну улогу, у негативном контексту³⁴).

Актери немачке културне дипломатије су увек морали да узимају у обзир могућност да одређене активности, које би се сматрале потпуно нормалним од стране њихових некадашњих противника, могу подстаћи сећања или предрасуде на штету слике о Немачкој коју су они желели да представе. Други значајан проблем немачке културне дипломатије лежао је у чињеници да је некадашњи главни град – Берлин, који је поред друштвено-политичког центра, представљао и културну престоницу, сада био подељен и окружен совјетском влашћу. Нова престоница Бон није давао знаке

33) В. Гавранов, М. Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, оп. цит., стр. 227.

34) А. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, оп. цит., стр. 101.

да може постићи културни значај. Следећу „препреку“ у културној обнови нове државе представљало је и то да су само три петине немачких универзитета били у „западном блоку“, док су и многи центри културе (попут Вајмара) остали у Источној Немачкој. Тешка културна позиција Немачке, у послератном периоду, односила се и на значај немачког језика у Европи. Енглески и француски језик убедљиво односе победу, али се, ипак, не може занемарити чињеница да се 90 милиона становника у Немачкој, Аустрији, у делу Швајцарске и међу другим мањинама и даље служе немачким језиком. Такође, велики број немачких емиграната, који су после Првог и Другог светског рата отишли у Северну и Јужну Америку шире свој језик, али и културу ван граница аутентично немачког говорног подручја.

Билатерални уговори су се у првој линији успостављали између „западног блока“ којим су, подељено, управљале Велика Британија, Француска и САД и тих држава. Први је потписан 1953. године, а остали билатерални споразуми су следили у наредним годинама. Немачко-инострана друштва су се формирала. Deutsches Auslands Institut (основан још 1917. године) 1951. године обновио је своју делатност као Институт за међународне односе у Штутгарту. Гете институт у Минхену је такође поновно успоставио своју активност прекинуту због Другог светског рата тражећи финансијску помоћ од државе. Поред успостављања дипломатских мисија у иностранству, поново су отворане немачке школе и радило се на успостављању наставе немачког језика. У томе је најзначајнију улогу, као и данас, имао Гете институт. Истовремено и друге раније основане институције студентске размене, као што су DAAD (Немачка служба за академску размену) и фондација Александра Хумболта обновили су своју делатност. Ови актери и данас имају централну улогу у спољној културној политици Немачке. Такође су основани Carl Duisberg Society (1949), Inter Nationes (1952), Deutscher Kunstrat - Немачки уметнички савет (1954), Deutscher Musikrat - Немачки музички савет (1955) који су подстицали међународне културне односе, размену између Немачке и иностранства и пружали подршку сарадњи у различитим областима културног и уметничког живота.

У овом периоду осим успостављања веза са иностранством, радило се и на изградњи унутрашње инфраструктуре, између Министарства спољних послова и других министарстава, са другим партнерима покрајина Немачке, али и приватним сектором. Спољ-

на културна политика Немачке била је децентрализовано заснована и њом је управљало Министарство спољних послова и његова тела на различитим нивоима, али и неке недржавне институције. Чињеница да административни центар није уједно био и културни центар, као и то да није постојао само један културни центар, већ више њих, као и децентрализована државна управа подељена на савезне покрајине, довела је до тога да су модели Француске, Велике Британије и САД у области спољне културне политике одбијени – и поред тежње ових држава да контролишу и овај сегмент нове немачке државе.

Дитер Затлер који је тада управљао културним сектором Министарства спољних послова преузео је задатак стварања немачког система културне дипломатије и постизање његове успешности³⁵⁾. У овом периоду, кроз културне преговоре, билатералне и мултилатералне природе, свест о Немачкој у иностранству се мењала. Подизање свести о Немачкој и унапређење имиџа државе и данас је један од главних циљева спољне културне политике Немачке. Осим успостављања културне дипломатије између Немачке и иностранства, Затлер је успостављао и јачао односе између различитих нивоа децентрализоване државне управе, али и приватног сектора. Кулминација ових активности потврдила се 1960. године када је управљање над немачким културним институцијама у иностранству преузела приватна институција Гете институт.

Културна дипломатија се, као инструмент спољне културне политике, вредновала као сегмент традиционалне јавне дипломатије, а не као општа идеја културне размене и сарадње између народа – „мека сила“ разумевања и заједничког живота, како се културна дипломатија у савременом смислу тумачи. Савет за културну политику је основан 1960. године као саветодавно тело састављено од чланова који не долазе из политичког већ из културног живота Немачке. Они су се састајали неколико пута годишње и по њиховим смерницама Дирекција за културне односе морала се управљати. Та дирекција је сарађивала са многим органима ван Министарства спољних послова, као што су Министарство унутрашњих послова, Министарство за научно истраживање и Министарство за породицу и омладину. Одговорности за спољну културну политику сноси савезна држава Немачка и ту политику спроводи првенствено Савезно министарство спољних послова – односно Дирекција за

35) А. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, ибид., стр. 108.

културне односе. Ова Дирекција сноси одговорност за спољну културну политику и финансијску политику, даје смернице, алоцира средства и учествује у неколико децисион-макинг тела, заједно са другим представницима Савезне државе и министара образовања покрајина Немачке. Удео Дирекције је донекле ограничен, те Савезно министарство спољних послова и Дирекција за културне односе подржавају неколико институција и организација у њиховој делатности у иностранству³⁶⁾.

* * *

Спољна културна политика Немачке се, на првом месту, залаже за „њено представљање као државе са живом, разноврсном и међународно признатом културном сценом“, тако да можемо рећи да културни програм представља основу деловања спољне културне политике СР Немачке. Задатак културног програма је да у иностранству прикаже слику висококвалитетног и разноврсног уметничког живота и достигнућа у Немачкој и представи је као креативну, иновативну, модерну и културну државу Европе. То се остварује кроз представљање немачке културе и уметности, поготово савременог стваралаштва, у иностранству. Ипак, то приказивање немачке уметности у областима литературе, филма, музике, играних и визуелних уметности у иностранству није једносмеран и статичан процес, већ даје значајан допринос интеркултурном дијалогу и разумевању.

Тај дијалог и сарадња нису само између посредника спољне културне политике Немачке (нпр. Гете института) и појединаца, организација и институција у иностранству, већ и између иностране културе и уметности са једне стране и Немачке са друге – чиме се ојачава сарадња Савезног министарства спољних послова и иностраних културних институција у Немачкој, а и подршка њиховим културним програмима и културним недељама. На тај начин се пружа и могућност иностраним уметницима да се представе у Немачкој. Тиме Министарство подржава не само немачке пројекте или уметничка остварења и културне вредности Немачке у иностранству, већ у духу „културне двосмерности“ даје и финансијску подршку културним достигнућима других држава, посебно земљама у развоју, што се најчешће обавља преко Гете института, Инсти-

36) А. Haigh, *Cultural diplomacy in Europe*, ибид., стр. 108.

тута за иностране културне односе (Ифа) и сарадње са приватним иницијативама грађана. Дobar пример те двосмерности су активности у оквиру Haus der Kulturen der Welt у Берлину.

Највећи део делатности спољне културне политике Немачке представљају активности из области културе и уметности у иностранству. Најважнији инструменти ових активности су: 1) подршка литератури и књижевности – објављивање књига и културних часописа, брига о немачким библиотекама и читаоницама у иностранству, учествовање на сајмовима у иностранству, помоћ при превођењу, позиви иностраним издавачима и олакшице при добијању ауторских права, библиотекарски рад и сарадња, подстицање књижевних вечери и сусрета, као и учествовања аутора и издавача; 2) подршка филму – приказивање актуелних немачких филмова у иностранству (често у оквиру ЕУ филмских фестивала) и подршка немачком филму, учествовање немачких режисера на међународним филмским фестивалима, подршка копродукцији, као и подршка страним филмовима и редитељима при гостовању на немачким филмским фестивалима (нпр. на Међународном филмском фестивалу у Берлину); 3) подршка гостовањима – турнејама музичких оркестара, хорова ансамбала и група, плесних и позоришних трупа у иностранству; 4) подршка фестивалима, конгресима, семинарима; 5) подршка кроз саветовање тј. услуге информисања (у земљама у развоју и транзиције); 6) подршка изложбама – представљању немачких уметника у иностранству и 7) уметничка размена. Критеријуми за избор пројеката су уметнички квалитет. Такође, значајна је и подршка уметничким пројектима који нису претходно подржани од стране Европске уније, савезне државе, савезне покрајине или приватних спонзора.

Литература

- *Allgemeine und Berufliche Bildung 2010.*
- Bound, K., Briggs, R., Holden, J., Jones, S., *Cultural Diplomacy*, Demos, London, 2007.
- Cummings Jr, M.C., *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*, Centar za umetnost i kulturu, Beograd, 2003.
- Документ “Спољна културна политика – Концепт 2000”, Берлин, 2000.
- Драгићевић Шешић М., Стојковић, В., *Култура, менаџмент, анимација, маркетинг, Сlio*, Београд, 2003.

- Гавранов, В., Стојковић, М., *Међународни односи и спољна политика*, Савремена администрација, Београд, 1972.
- Haigh, A., *Cultural diplomacy in Europe*, Council of Europe, Strasbourg, 1974.
- Јанев, И., Перић, М., *Дипломатија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Нye, Joseph, *Soft power*, *Foreign policy*, No. 80, 1990, pp. 153-171.
- Павлица, Б., *Привредни и политички односи Србије са Немачком 1882-2005.*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.
- Висковић, И., *Спољна политика, Репетиторијум*, Београд, 2005.
- Визомирски, М. Ц., Шнајдер, С. П., *Културна дипломатија*, Балканкулт, Београд, 2006.

Ana Jovasevic

THE CULTURAL RELATION BETWEEN GERMANY AND SERBIA FROM ANGLE EUROPEAN INTEGRATION

Resume

Although with numerous interruptions, Serbia and Germany have a long standing cooperation. Economic and political relations began in 19th century when two bilateral agreements were concluded 1) Comercial Agreement 2) Consular Convention. However about contemporary political relations between those two states we can speak only after the Second World War. Relations between Serbia (then SFRY) and West Germany have emerged again on cultural as well as on social-political and economic scale. Those relation suffered under numerous problems which were the consequences of world war hostility such as "reparations, compensation for victims of Nazism and numerous political emigration, which for a long been was the most active in the Federal Republic of Germany". Therefore, the re-establishment of political, as well as other ties between the two countries went hard.

Beside that, cooperation between two nations was complicated by the fact that Federal Republic of Germany broke diplomatic relations with SFRY in 1957. because it established diplomatic relations with Democratic Republic of Germany. Yugoslavian attitude was in inconsistent with Holstein doctrine, which was abided by FRG. It declined diplomatic relations with countries that have relations with DRG. However, interruption of diplomatic relations

wasn't followed with interruption of economic cooperation, which rose and made political contact necessary after some changes in FRG. Yugoslavia and FR Germany renewed their relations in 1968. Today, their bilateral relations are certified by diplomatic mission at the first place.

Democratic changes in Serbia in 2000. marked a new bigining in relations between two countries on cultural, economic and political level. Through bilateral relation and since 2005. through Stability Pact for South Eastern Europe, Germany gave full support to new democratic goverment in their striving for a modern and proeuropean Serbia. First of all, German foreign policy gave Serbia a full support for political and economic reforms in order to preserve stability in the country. For FR Germany, Serbia has a very important role in maintaining stability in the region, and so the involvement of Germany through various projects in Serbia aimed at "democratization, strengthening the rule of law and building the infrastructure as a foundation for successful economic development."

Most of the activities of foreign cultural policy of Germany are activities in the field of culture and arts abroad. The most important instruments of these activities are: 1) support to the literature , 2) film support, 3) support to appearances, touring musical orchestras, choirs, ensembles and groups, dance and theater companies abroad, 4) support for festivals, conferences, seminars, 5) support through counseling services and information (in developing countries), 6) support to exhibitions of German artists abroad and 7) art exchange.

Criteria for project selection is artistic quality. Experts from different fields deciede about the quality of the projects, depending on the application type, application area in the partner country - the relevance and sustainability of the project, assessing the Goethe Institute, the working group of the Ministry and foreign representatives of the jurisdiction where the project is implemented. Also important is support to art projects that have not been supported by the European Union, the federal government, the federal states or private sponsors.

Key words: Germany, foreign cultural policy, Serbia, international co-operation, organisations.